

Hans Patze (1919–1995)

Bernhard Hans Patze¹, bez wątpienia jeden z najwybitniejszych przedstawicieli dwudziestowiecznej niemieckiej historii regionalnej (*Landesgeschichte*)², urodził się 20 października 1919 roku jako jedyne dziecko kupca Ottona Bernharda Patzego i Anny Friedy z domu Vetter w niewielkim miasteczku Pegau w Saksonii, na południe od Lipska. W latach 1926–1930 uczył się tam w szkole podstawowej (*Volksschule*), po czym aż do roku 1938 uczęszczał do realnego gimnazjum w Lipsku-Lindenau, pomagając równocześnie rodzicom w prowadzeniu – coraz trudniejszym z powodu światowego kryzysu – rodzinnego interesu. Tam w końcowym okresie Republiki Weimarskiej miał okazję spotkać się z manifestacjami i walkami ulicznymi pomiędzy zwolennikami lewicy i prawicy. Od kwietnia do października 1938 roku Patze odbywał obowiązkową służbę pracy, a 30 listopada tego roku został powołany do Wehrmachtu. Na wiosnę następnego roku brał udział w bezkrwawym opanowaniu Czech. Niejednokrotnie później podkreślał, jakie wrażenie uczyniła na nim Praga, jej zabytki (Hrad, katedra św. Wita, kaplica św. Wacława) i inne sławne miejsca w Czechach (np. Karlštejn). Na temat udziału bojowego Patzego w kolejnej kampanii – we wrześniu 1939 roku, w wojnie przeciw Polsce – nie znajdujemy w dostępnych nam materiałach nic bliższego poza uwagą, że w przeciwieństwie do „kampanii” czeskiej wiązała się ona już

¹ Podstawowym monograficznym opracowaniem życia i naukowego dorobku Patzego jest obszerny artykuł Klausa Neitmanna, *Landesgeschichtsforschung im Zeichen der Teilung Deutschlands: Walter Schlesinger und Hans Patze. 1.Teil: Hans Patze: thüringischer Landesarchivar – gesamtdeutscher Landeshistoriker – Erforscher der mittelalterlichen deutschen Landesherrschaft*, JGMOD 47, 2001 (2002), s. 193–300. W przypisie 3 na s. 195/196 wykaz poświęconych Patzemu nekrologów i wspomnień. Ponadto P. Johanek, Hans Patze (1919–1995), w: *Ausgewählte Aufsätze von Hans Patze*, red. P. Johanek, E. Schubert, M. Werner, Stuttgart 2002 [VuF 50], s. XI–XVIII. W tym tomie znalazły się 3 teksty H. Patzego o charakterze – w całości bądź w znacznym stopniu – autobiograficznym: Willy Flach zum Gedächtnis, s. 807–821 (o roli Williego Flacha w życiu Patzego będzie niżej mowa); *Kriegsende in Frankfurt am Main. Persönliche Erinnerungen*, s. 823–832 i mowa (*Rückblick und Dank*) wygłoszona na uroczystym posiedzeniu jubileuszowym w Getyndze 20 października 1984 roku, na krótko przed chorobą, która praktycznie zakończyła naukową aktywność Patzego. Na s. 843–856 tomu zestawiona przez Gerharda Streicha bibliografia prac Patzego. Niniejszy esej w znacznym stopniu opiera się na wymienionych tu pracach.

² Zob. jej obszerne, kompetentne i krytyczne omówienie: M. Werner, *Zwischen politischer Begrenzung und methodischer Offenheit. Wege und Stationen deutscher Landesgeschichtsforschung im 20. Jahrhundert*, w: *Die deutschsprachige Mediävistik im 20. Jahrhundert*, red. P. Moraw, R. Schieffer, Ostfildern 2005 [VuF 62], s.251–364.

ze znacznymi ofiarami i stratami także po niemieckiej stronie³. Obie te kampanie Hans Patze przeszedł bez szkody na zdrowiu, natomiast w kampanii francuskiej następnego roku, 6 czerwca, na zachód od Sedanu ułamek granatu spowodował znaczną ranę lewej piersi i płuc. Dopiero w lipcu 1940 roku Patze mógł zostać odesłany samolotem do Frankfurtu nad Menem, gdzie w szpitalu Świętego Ducha musiał przebywać przez 16 miesięcy. Tymczasem awansował na podoficera, a 10 listopada 1941 roku został zwolniony z Wehrmachtu jako zupełnie nieprzydatny do służby. Jak zobaczymy, pod sam koniec wojny został jednak ponownie zmobilizowany. „Seit der Röhm-Affäre hatte ich mir meine politische Meinung gebildet, zunehmend klarer seit Kriegsausbruch, an dem ich beim Einmarsch in Polen beteiligt war” – wyznał po kilkudziesięciu latach⁴.

Uzyskanie renty inwalidzkiej i zwolnienie od opłat za studia umożliwiło Patzemu w zimowym semestrze 1941/42 podjęcie studiów na uniwersytecie w Jenie nad Sałą, nie zaś, jak można by oczekiwać, w Lipsku – bardziej narażonym na ataki nieprzyjacielskiego lotnictwa. Sam zresztą wyznaje, że już w szpitalu, w miarę dochodzenia do zdrowia i sprawności, mógł dzięki uprzejmości personelu pracować naukowo. W Jenie nawiązał znajomość z dyrektorem Turyngeńskiego Archiwum Państwowego i od 1942 roku honorowym profesorem tamtejszego uniwersytetu, wspomnianym już Willym Flachem, która to znajomość decydująco wpłynęła na późniejsze losy i badania Patzego. Praca doktorska nosiła tytuł *Die Zollpolitik der thüringischen Staaten 1815 bis 1833*, nie została jednak opublikowana, a jedynie w 1953 roku na łamach „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte” (40, s. 28–58) ukazało się już streszczenie. Do problematyki tej Patze już nie powrócił.

„Spokojnej” Jeny dosięgły jednak w lutym 1945 roku alianckie bomby. Dwa dni po ciężkim bombardowaniu zabytkowego starego miasta, 15 lutego Patze otrzymał ponowne wezwanie do wojska, na szczęście nie na front wschodni, lecz do służby we Frankfurcie nad Menem. Zdążył jeszcze złożyć w pośpiechu niezbędny egzamin doktorski. Ten krótki, bo zaledwie miesięczny, epizod, dokładnie opowiedziany przez samego Patzego we wspomnieniu *Kriegsende in Frankfurt am Main* (po raz pierwszy opublikowanym w 1987 roku), był naznaczony nie tylko nużącą służbą garnizonową, ale także – i przede wszystkim – gorączkowymi staraniami wszystkich zmobilizowanych „weteranów” o przeżycie w ostatniej już fazie wojny, w warunkach ciągłych nalotów i ataków alianckich, które przyniosły, jak wiadomo, gruntowne zniszczenie miasta nad Menem.

³ Zob. następujące wynurzenie: „Als wir in der Morgendämmerung des 1. September 1939 bei Militsch in Mittelschlesien vor dem polnischen Schlagbaum standen, war bereits Realität, was dieser Studienrat [Dr. Fritz Ehrler, nauczyciel historii w gimnazjum], der Blick prüfend auf das Minenspiel des schräg vor ihm sitzenden HJ-Gefolgschaftsführers gerichtet, vor zwei knapp Jahren gesagt hatte: «Für diesen Mann ist eine Armee ein großes Spielzeug, und er wird es eines Tages erproben». Wir sprachen an diesem Morgen über das, was wir über das europäische Kräftegleichgewicht gehört hatten, und davon, daß England diese neue Störung nun nicht mehr hinnehmen würde, als der Kompanieführer kommandierte: «Kompanie, marsch!»” (H. Patze, Rückblick und Dank (jak w przyp. 1), s. 838).

⁴ H. Patze, *Kriegsende in Frankfurt am Main* (jak w przyp. 1), s. 824.

Amerykanie byli oczekiwani jak wybawiciele. 29 marca Patze dostał się do amerykańskiej niewoli „mit der Hoffnung auf einen demokratischen Staat”⁵. W niewoli, najpierw amerykańskiej, później francuskiej (obozy w Le Mans, Cherbourg i Caen), pozostawał przeszło rok. Zwolniony w Bad Kreuznach 31 maja 1946 roku udał się do Detmold, a po dwumiesięcznym wolontariacie w tamtejszym archiwum powrócił do rodzinnego Pegau.

W lutym 1947 roku został ukończony w Jenie przewód doktorski Patzego i rozpoczęła się jego, jak się miało wkrótce okazać, „cierniowa” kariera zawodowa i naukowa w warunkach narastającego nacisku ideologicznego i organizacyjnego w Radzieckiej Strefie Okupacyjnej, a następnie – Niemieckiej Republice Demokratycznej. Ponieważ zagadnienia te zostały obszernie przedstawione w wymienionym w przypisie 1. studium Klausa Neitmanna, omówię je tutaj skrótowo. Jego „dobrym duchem” i mentorem był Willy Flach, który umożliwił mu pracę w archiwach Turynii w Weimarze, Altenburgu i od 1952 roku w Gocie⁶. Prace archiwistyczne, wykonywane zresztą z wielką gorliwością i zaangażowaniem, nie wyczerpywały jednak bynajmniej ambicji naukowych Patzego, czego dowodem była monografia *Recht und Verfassung thüringischer Städte* (Weimar 1953), ważna edycja źródłowa *Altenburger Urkundenbuch 976–1350* (Jena 1955 [Veröffentlichungen der Thüringischen Historischen Kommission 5]) oraz kilka artykułów i rozpraw wskazujących już na rozległość pola badawczego Patzego⁷. Już w roku 1948 nawiązał znajomość z innym wybitnym niemieckim historykiem specjalizującym się przede wszystkim, podobnie jak on, w średniowiecznej historii Saksonii i Turynii, Walterem Schlesingerem⁸, którego losy w niejednym przypominają losy Patzego i których łączyła bliska naukowa współpraca i przyjaźń⁹. Nie mogąc z różnych względów liczyć na uzyskanie zatrudnienia na którymś z uniwersytetów NRD (na przeszkodzie stało zbyt słabe, zdaniem decydujących czynników, zaangażowanie Patzego w realizowanie ogólnie sterowanej polityki naukowej), coraz bardziej odczuwając dotkliwe obciążenie ideologicznymi serwitutami (m.in. obowiązkiem uczestnictwa w szkoleniach ideologiczno-politycznych), spotykając się z trudnościami (nie tylko czysto finansowej natury) w publikowaniu ko-

⁵ K. Neitmann, *Landesgeschichtsforschung* (jak w przyp. 1), s.198.

⁶ Spośród prac Patzego z tej dziedziny wymienię: *Zur Geschichte des Landesarchiv Altenburg und Gotha*, JGMOD 15, 1966, s. 105–138.

⁷ Wymienię tylko: *Zur Geschichte des Pleißenlandes im 12. Jahrhundert auf Grund eines Zehntverzeichnisses des Klosters Bosau (bei Zeitz)*, BDLG 90, 1953, s. 7–108; *Zur Chemnitzer Fälschung auf Friedrich II. zu 1226 April 30 Parma*, w: *Forschungen aus mitteldeutschen Archiven. Zum 60. Geburtstag von Hellmut Kretzschmar*, Berlin 1953, s.7–34. Pracował także nad edycją drugiej części dyplomatariausa biskupstwa w Naumburgu, która jednak ukazała się ostatecznie drukiem dopiero w 2000 roku, a więc kilka lat po śmierci Patzego: *Urkundenbuch des Hochstifts Naumburg, Teil 2.: 1207–1304*, hg. von Hans K. Schulze. Auf der Grundlage der Vorarbeiten von Felix Rosenfeld und Walter Möllenberg, opr. H. Patze, J. Dolle, Köln–Weimar–Wien 2000 [Quellen und Forschungen zur Geschichte von Sachsen-Anhalt 2].

⁸ Zob. J. Strzelczyk, Walter Schlesinger, w: *Mediewiści II*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2013, s. 143–155. Dwie rozprawy Schlesingera znalazły się w polskim przekładzie w antologii *Powojenna mediewistyka niemiecka*, red. J. Strzelczyk, A. Krawiec, Poznań 2017.

⁹ Zob. H. Patze, *Erinnerungen an Walter Schlesinger*, w: *Ausgewählte Aufsätze von Walter Schlesinger*, red. H. Patze, F. Schwind, Sigmaringen 1987 [VuF 34], s. IX–XXVIII.

lejných prac, oraz – na ogólniejszym planie – brakiem zrozumienia władz rygorystycznie centralistycznego państwa dla badań federalistycznych struktur dawnych Niemiec¹⁰, zdecydował się Patze na nielegalne opuszczenie NRD wraz z żoną i małym synem, w trakcie urlopu 21 maja 1956 roku¹¹. W opracowaniu Neitmanna na stronach 298–300 zamieszczone zostały listy pożegnalne, wystosowane z Marburga kilka dni później do Willego Flacha oraz do współpracowników z archiwum w Gocie, zawierające wyjaśnienie podjętej decyzji (z uwagą: „Es ist bedauerlich, daß seit 1933 immerzu Deutsche vor Deutschen fliehen, nur weil sie anderer Rasse oder anderer Meinung sind”), wyrazy szacunku i przyjaźni oraz zapewnienia chęci utrzymania dziedzicznych stosunków w zmienionych okolicznościach, czego też w miarę możliwości starał się dotrzymać.

O reakcjach w NRD na „Republikflucht” Patzego niemal nic nie wiadomo, wiadomo natomiast, że wcześniejsze kontakty z historykami RFN, przede wszystkim ze Schlesingerem (który kilka lat wcześniej w sposób legalny – w przeciwieństwie do Patzego – przybył do RFN), umożliwiły mu (co bynajmniej nie było udziałem wszystkich imigrantów z NRD) „miękkie lądowanie” w nowym środowisku. Dzięki poparciu Waltera Schlesingera (zatrudnionego wówczas na Wolnym Uniwersytecie Berlińskim) i Heinricha Büttnera (mediewisty w Marburgu) w ciągu kilku miesięcy otrzymał stypendium Deutsche Forschungsgemeinschaft na opracowanie zagadnienia „Turyngia i Rzesza w pełnym średniowieczu” w celu ukończenia rozpoczętej jeszcze w NRD pracy habilitacyjnej, a w oczekiwaniu na jego przyznanie został zatrudniony przez Hessisches Landesamt für geschichtliche Landeskunde przy opracowywaniu *Historycznego atlasu Hesji*. W kwietniu 1958 roku Patze habilitował się na Uniwersytecie Filipa w Marburgu na podstawie monografii *Die Entstehung der Landesherrschaft in Thüringen*, która w nieco rozszerzonej postaci ukazała się drukiem w 1962 roku (niemal 700 stron druku) jako część pierwsza [planowana część druga nigdy się nie ukazała, ale jej swego rodzaju substytutem były odpowiednie partie części pierwszej tomu drugiego (opublikowanego w 1974) monumentalnej syntezy *Geschichte Thüringens*, którego niemal wyłącznym autorem był Patze]. Habilitacja umożliwiła mu uzyskanie docentury w Marburgu, którą zajmował pięć lat, intensywnie pracując nad średniowiecznymi dziejami Turyngii. W letnim semestrze 1960 roku zastępował na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie Schlesingera, rozważał propozycję przejścia na uniwersytet w Münster, a w 1963 roku zdecydował się objąć kierownictwo nowo założonej na uniwersytecie w Gießen katedry *Landesgeschichte*. W roku 1967/68 pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego i musiał (podobnie jak później w Getyndze) doświadczać ekscesów, także osobistej natury, ze strony radykalnych ugrupowań studenckich, na temat których gorzkie refleksje zamieścił

¹⁰ Dobitym tego wyrazem była reforma administracyjna z 1952 roku, likwidująca podział NRD na historyczne kraje (*Lande*): Sachsen-Anhalt, Sachsen (Saksonia), Thüringen (Turyngia), Brandenburg (Brandenburgia) i Mecklenburg (Meklemburgia), zastąpione przez mniejsze, raczej dowolnie wybrane okręgi (*Bezirke*). Także w miejsce „burżuazyjnej” *Landesgeschichte* wprowadzono i upowszechniano pojęcie „historii regionalnej” (*Regionalgeschichte*).

¹¹ Z Berlina Zachodniego, do którego wówczas obywatelom NRD wolno było jeszcze się udawać, poleciecieli do Hanoweru, a stamtąd pociągiem – tak jak było wcześniej ustalone – pojechali do Marburga.

we wspomnieniach. W 1969 roku przeszedł na uniwersytet w Getyndze, obejmując katedrę dolnosaskiej *Landesgeschichte* i kierownictwo getyńskim Institut für historische Landesforschung. Dwa lata później objął także kierownictwo Historischen Kommission für Niedersachsen und Bremen, inicjując i przez 15 lat kierując projektem wielkiej, czterotomowej *Geschichte Niedersachsens*.

Uwolniony w 1985 roku od dydaktyki uniwersyteckiej, nie myślał zaniechać różnych projektów badawczych, wszakże w grudniu tego samego roku, bez wątpienia w związku z nadmiernym obciążeniem pracą, doznał ciężkiego ataku serca, w którego rezultacie nastąpiła utrata pamięci „krótkiej”. Zmusiło go to całkowitego wycofania się z działalności naukowej i wszelkich zobowiązań urzędowych, pozostała natomiast możliwość podróży (wraz z żoną Carmen) do Włoch, Francji, Austrii i Norwegii, pozostały także kontakty z uczniami i doktorantami. Jesienią 1989 roku obchodzono jubileusz siedemdziesiątych urodzin Patzego. Zmarł 19 maja 1995 roku w Getyndze.

Hans Patze jest autorem kilku książek, ponad 50 rozpraw i artykułów w periodykach naukowych i pracach zbiorowych, a także artykułów w różnych publikacjach o charakterze encyklopedyczno-informacyjnym, wśród których na czoło wysuwa się obejmujący Turyngię tom IX serii *Handbuch der historischen Stätten Deutschlands* (Stuttgart 1968, 2. wyd. 1989), którego Patze był redaktorem, autorem wstępu (s. XVII–LXXI) oraz zdecydowanej większości artykułów-haseł, a także trzy pierwsze tomy *Lexikon des Mittelalters*. Poza tym sześć sprawozdań i jedenaście nekrologów i wspomnień. Wykaz bibliograficzny G. Streicha (zob. w przypisie 1) nie obejmuje recenzji, artykułów prasowych i większości głosów dyskusyjnych.

Punkt ciężkości prac Patzego spoczywa bezapelacyjnie na Turyngii i Saksonii i wiele prac z tego zakresu można zaliczyć do historii regionalnej (*Landesgeschichte*), ale nie wyczerpują one bynajmniej zakresu naukowych dociekań uczonego. Historii regionalnej nie traktował jako celu samego w sobie, lecz starał się, niemal zawsze z powodzeniem, ujmować ją w szerszym, ogólnoniemieckim lub nawet europejskim planie porównawczym¹². Ograniczę się do wymienienia niektórych tylko, ważniejszych bądź szczególnie dla Patzego charakterystycznych, przykładów. Oprócz dwóch (trzech) edycji źródłowych: wspomnianych już dyplomatariuszach Altenburga i biskupstwa naumburskiego, opracował *Die Rechtsquellen der Städte im ehemaligen Herzogtum Sachsen-Altenburg* (Köln–Graz 1974). Najważniejszymi pozycjami książkowymi Patzego była wspomniana już praca habilitacyjna *Die Entstehung der Landesherrschaft in Thüringen*, cz. 1 (Köln–Graz 1962); niemal samodzielnie napisana, też wyżej wspomniana, pierwsza część drugiego tomu monumentalnej *Geschichte Thüringens*, obejmująca polityczną historię pełnego i późnego średniowiecza (Köln–Graz 1974)¹³, której swego rodzaju uzupełnieniem była przygotowana we współpra-

¹² Zob. H. Patze, Probleme der Landesgeschichte in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft, w: Bayerische-schwäbische Landesgeschichte an der Universität Augsburg 1973–1977, Sigmaringen 1979, s. 9–26; tenże, Forschungsbericht „Landesgeschichte“, Jahrbuch der historischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland 1980 (1981), s. 14–40; 1981 (1982), s. 11–33.

¹³ Należy wspomnieć, że Patze wraz ze Schlesingerem byli redaktorami wszystkich 6 tomów (w 9 woluminach) owej *Historii Turyngii* oraz że Patze napisał do tomu 1 (1968) obszerny rozdział *Landesgeschichtsschreibung in Thüringen* (jego pełniejszy tekst ukazał się w: JGMOD 16/17, 1968,

cy z kilkoma innymi uczonymi obszerna *Bibliographie zur thüringischen Geschichte* (Köln–Graz 1965–1966).

Spośród licznych artykułów i rozpraw (z których dwadzieścia kilka ukazało się ponownie w zbiorze wymienionym w przypisie 1) wymienię przynajmniej następujące: *Zum ältesten Rechtsbuch der Reichsstadt Mühlhausen/Th. aus dem Anfang des 13. Jahrhunderts* (JGMOD 9/10, 1960/1961, s. 59–126), *Kaiser Friedrich Barbarossa und der Osten* (JGMOD 11, 1962, s. 13–74; nowa wersja w: *Probleme des 12. Jahrhunderts* Sigmaringen 1968 [VuF 12], s. 337–408), *Die Pegauer Annalen, die Köniserhebung Wratislaws von Böhmen und die Anfänge der Stadt Pegau* (JGMOD 12, 1963, s. 1–62), *Adel und Stifterchronik. Frühformen territorialer Geschichtsschreibung im hochmittelalterlichen Reich* (BDLG 100, 1964, s. 8–81; 101, 1965, s. 67–128)¹⁴; *Neue Typen des Geschäftsschriftgutes im 14. Jahrhundert* (w: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert*, red. H. Patze, t. 1, Sigmaringen 1970 [VuF 13], s. 9–64); *Die welfischen Territorien im 14. Jahrhundert* (tamże, t. 2, Sigmaringen 1971 [VuF 14], s. 7–99); *Die Bildung der landesherrlichen Residenzen im Reich während des 14. Jahrhunderts* (w: *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklung und Funktionen*, red. W. Rausch, Linz 1972, s. 1–54); *Landesherrliche "Pensionäre"* (w: *Historische Forschungen für Walter Schlesinger*, red. H. Beumann, Köln–Wien 1974, s. 272–309); *Rechts- und verfassungsgeschichtliche Bedeutung der Burgen in Niedersachsen* (w: *Die Burgen im deutschen Sprachraum*, red. H. Patze, t. 1, Sigmaringen 1976 [VuF 19,1], s. 514–564); Christenvolk und «Territorien» (w: *La Christianità del secolo XI e XII in Occidente*, Milano 1983, s. 146–212); *Grundherrschaft und Fehde* (w: *Die Grundherrschaft im späten Mittelalter*, red. H. Patze, t. 1, Sigmaringen 1983 [VuF 27, 1], s. 263–292); *Mäzene der Landesgeschichtsschreibung im späten Mittelalter* (w: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im späten Mittelalter*, red. H. Patze, Sigmaringen 1987 [VuF 31], s. 331–370).

Osobno warto wspomnieć o trzech studiach poświęconych trzem wybitnym niemieckim rodom dynastycznym, których znaczenie wykroczyło zdecydowanie poza same Niemcy: *Die Wittelsbacher in der mittelalterlichen Politik Europas* (Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 44, 1981, s. 33–79); *Die Welfen in der mittelalterlichen Geschichte Europas* (BDLG 117, 1981, s. 139–166) i *Die Wettiner in der Geschichte des Reiches und Europas* (Jahrbuch der Coburger Landesstiftung 31, 1986, s. 315–336). Szczególnie chętnie zajmował się Patze postacią i epoką cesarza Karola IV, co być może było związane z jego fascynacją Pragą w 1939 roku. Z tego zakresu wymienię przynajmniej: *Die Hofgesellschaft Kaiser Karls IV. und König Wenzels in Prag* (BDLG 114, 1978, s. 733–773); *Karl IV., Kaiser im Spätmittelalter* (BDLG 116, 1980, s. 57–75). Był także redaktorem jubileuszowej pracy zbiorowej *Kaiser Karl IV.*

s. 95–168), do tomu 6 (1979) rozdział *Land, Volk und Geschichte*, do tomu 5, cz. 1 (1982) rozdziały *Die Reichsstädte Mühlhausen und Nordhausen* oraz *Das Albertinische Thüringen*. Zob. recenzje: J. Strzelczyk, (z tomu 1) w: RH 38, 1972, s. 186 n.; tenże, (z tomu 2) w: *Studia Historica Slavo-Germanica* 5, 1976, s. 210 n.

¹⁴ J. Strzelczyk, Rec. w: SZ 16, 1971, s. 225 n.

Forschungen über Kaiser und Reich (BDLG 114, 1978, s. 1–890 i osobno: Göttingen 1978).

W twórczości Patzego zaznaczył się także, choć w sposób mniej spektakularny, nurt badań nad Zakonem Krzyżackim i jego państwem w Prusach. Dotyczył tej problematyki już jego wykład habilitacyjny w Marburgu z roku 1958, opublikowany w tym samym roku, o pokoju krzyżacko-pruskim w Dzieżgoniu: *Der Frieden von Christburg vom Jahre 1249* (JGMOD 7, 1958, s. 39–91; przedrukowany w pracy zbiorowej: *Heidenmission und Kreuzzugsgedanke in der deutschen Ostpolitik des Mittelalters*, red. H. Beumann, Darmstadt 1963, s. 417–485), a oprócz tego należy wymienić jeszcze dwie pozycje: *Die deutsche bäuerliche Gemeinde im Ordensstaat Preußen* (w: *Anfänge der Landgemeinde und ihr Wesen*, t. 2, Konstanz–Stuttgart 1964 [VuF 8], s. 149–200), pod koniec czynnego naukowego życia powstał zaś, a drukiem ukazał się w roku 1987 syntetyczny artykuł *Der Ordensstaat Preußen 1226–1466* w drugim tomie wielkiej syntezy *Handbuch der europäischen Geschichte*, t. 2: *Europa im Hoch- und Spätmittelalter* (Stuttgart 1987, s. 468–489).

H. Patze był redaktorem bądź współredaktorem, często także inicjatorem, ponad dwudziestu prac zbiorowych, wśród nich roczników „Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte” i „Blätter für deutsche Landesgeschichte”. Rozliczne prace redakcyjne wiązały się ze sprawowanymi przezeń funkcjami organizacyjno-naukowymi. O *Historii Turynii* i *Handbuch der historischen Stätten Deutschlands. Thüringen* była już mowa. Koniecznie trzeba jednak wspomnieć o redakcji pierwszego i części trzeciego tomu *Geschichte Niedersachsens* (Göttingen 1977 i 1983), do pierwszego tomu sam (zapewne ze względu na niemożność znalezienia innego autora) napisał część *Mission und Kirchenorganisation in karolingischer Zeit* (s. 653–712), dotyczącą problematyki leżącej bez wątpienia poza głównymi nurtami jego naukowych dociekań.

Działal w różnych organizacjach i gremiach naukowych. Miejsce szczególnie zajęły w życiu Patzego związki z Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte. W rokrocznie odbywanych sympozjach naukowych tej założonej przez Theodora Mayera instytucji, która z czasem urosła do rangi jednego z najważniejszych mediewistycznych forów dyskusyjnych w Niemczech i Europie (a pamiętajmy, że konferencje, sympozja i kongresy naukowe w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku nie były zjawiskiem tak częstym jak w czasach późniejszych), po raz pierwszy mógł wziąć udział wiosną 1955 roku, a zatem jeszcze będąc obywatelem NRD. W roku 1966 został członkiem tego prestiżowego i dość ekskluzywnego grona, a w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku (do doznania ciężkiej choroby) w znaczącej mierze współkształtował jego oblicze i tematykę kolejnych sympozjów na wyspie Reichenau, wygłaszał referaty (większość z nich wymieniałem powyżej) i redagował lub współredagował tomy materiałów konferencyjnych („Vorträge und Forschungen”), stanowiących niezbędny element naukowego wyposażenia mediewistów. Dotyczyły one w kolejności chronologicznej (daty dotyczą publikacji materiałów): niemieckiego państwa terytorialnego w XIV w. (1970/1971), prawnego i ustrojowego znaczenia zamków na obszarze języka niemieckiego (1976), późnośredniowiecznego władztwa gruntowego (*Grundherrschaft*) (1983), dziejopi-

sarstwa i świadomości historycznej w późnym średniowieczu (1987), tom *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*, przygotowany wraz z Wernerem Paravicinim, ukazał się w 1991 roku.

Powyższy obraz, choć barwny i budzący respekt, nie obejmuje całości publikowanego dorobku Hansa Patzego już choćby dlatego, że poświęcone mu zestawienie bibliograficzne nie obejmuje m.in. recenzji jego pióra, a skądinąd wiadomo, że był (jeszcze w NRD) pilnym, sumiennym i na ogół krytycznym recenzentem. Nie był nieznanym poza Niemcami, ale ze względu na to, że wszystkie swoje prace publikował po niemiecku, na szerszą recepcję ani na Zachodzie, ani na Wschodzie liczyć nie mógł. Nie wynika też z dostępnych mi danych, by brał żywszy udział w pozaniemieckich konferencjach naukowych albo odbywał zagraniczne podróże naukowe. Oprócz lubianych przez siebie i uczestników zagranicznych wojaży ze studentami (wspominał Wiedeń, Pragę, Londyn, Paryż, Rzym, Cluny, Południowy Tyrol, Akwileję, Flandrię i Holandię¹⁵), mowa jest jedynie o wspomnianych (zob. wyżej) podróżach w ostatniej, naznaczonej chorobą, dekadzie życia pod troskliwą opieką żony Carmen. Nic bliższego nie potrafię opowiedzieć o ewentualnych kontaktach Patzego z historykami polskimi, choć z niektórymi z nich musiał się spotykać chociażby na sympozjach na Reichenau. Żadna praca Patzego nie ukazała się w polskim przekładzie, chociaż tematyka niejednej z nich powinna zainteresować polską naukę historyczną. Nie znajduję informacji o wyróżnieniach i zaszczytach, jakie zapewne stały się jego udziałem, nie zadedykowano mu też żadnej księgi pamiątkowej. Brakuje informacji o archiwalnej spuściźnie Patzego, szczególnie dotkliwy jest brak wiadomości o otrzymywanej i wysyłanej korespondencji; wspomina, a nawet cytowane przez K. Neitmanna fragmenty pochodzą najczęściej z archiwów adresatów (zwłaszcza Flacha i Schlesingera). „Wybrane prace” Patzego, jakie tyle mu zawdzięczający Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte wydał w siedem lat po jego śmierci¹⁶, dają szansę łatwiejszego zapoznania się ze znaczną częścią jego dzieł i określenia jego pozycji w dziejach niemieckiej i europejskiej historiografii.

Jerzy Strzelczyk

¹⁵ H. Patze, Rückblick und Dank (jak w przyp. 1), s. 841.

¹⁶ Omówiłem je wraz z analogiczną edycją prac Františka Grausa w „Rocznikach Historycznych” (70, 2004, s. 222–224).